

lóbándakká összeverődve fosztogattak. A szökések leggyakoribb oka a hónapokig elmaradó zsold és az éhezés volt. Az irregulárisok lovascapatok is gyakran keserítették meg a hátszág életét: raboltak, fosztogattak és gyilkoltak.

Súlyos hadigazdálkodási és ellátási, ennek következtében pedig katonai gondot jelentett a hadsereg minden szintjét átható korrupció és sikkasztás. A képzetlen katonai vezetők többsége a háborúban csak vagyonszerzési lehetőséget látott. A közkatonák elégedetlenkedéseinek és szökéseinek egyik legfőbb oka éppen a sikkasztásokból fakadó ellátatlanság volt. A korrupció vádjával elítélt csekély számú tisztet egyébként a háborút követően hamarosan rehabilitálták, és semmilyen törést nem szenvedett karrierjük.

Badem a háború és közvélemény viszonyára is kitért. Kiemeli, hogy az első hazafias színmű témáját a krími háború inspirálta (Námik Kemál: Haza, avagy Szilisztra).

Összegzésében kritikusan értékeli az oszmán hadsereget: néhány elitalakulat (pl. tüzérség) kivételével, a többségében képzetlen oszmán tisztikar rendkívül gyenge eredményt mutathatott csak fel. A felső vezetésben – talán Ömer pasa kivételével – teljes mértékben hiányzott a fogékonyság az európai hadművészet megértésére és alkalmazására. A hadsereg sikerét a tisztikarban eluralkodott korrupció és rivalizálás is lehetetlenné tette. A csapatok gyengén felszereltek és kiképzetlenek voltak, hónapokat késlekedett az ellátmány és zsold. Ilyen körülmények között a szövetségesek nélkül nem tudtak volna háborút nyerni az oszmánok. Gorcsakov herceg megjegyzése szerint az oszmánok elpusztították a régi, de még nem építették fel az európai értelemben vett új hadseregüket.

Badem megfelelő súllyal kezelte a magyar vonatkozásokat is. A krími háború előzményeinél kiemelte a magyar menekültek kérdését 1849-ben, többször említette az oszmán hadseregben szolgáló magyar (és lengyel) menekült tiszteket, s részletesen foglalkozott az egyes csaták leírásánál is a magyar vonatkozásokkal. Saját bevallása szerint nem tudott Kmety emlékiratához hozzájutni, ugyanakkor Klapka művére többször is hivatkozott.

A kötet egy táblázattal rendet tesz a különféle (török, angol, orosz) nyelveken jelölt ugyanazon települések nevei között, mivel ezidáig teljes káosz uralkodott a szakirodalomban, különösen a keleti hadszínteret illetően. További erénye, hogy számos térképvázlat is segíti a hadi események alakulásának megértését.

Badem sokat tesz művével azért, hogy a krími háború nyugati szakirodalmában elhanyagolt dunai és kaukázusi front, valamint az oszmánok háborús részvétele kellő súllyal jelenhessen meg, s számos új adattal gazdagítja a magyar emigránsok történetének megismerését is. A téma iránt érdeklődőknek mindenképp kötelező olvasmány.

Csorba György

J. H. MORGAN

WAR BOOK OF THE GERMAN GENERAL STAFF / GROSSGENERALSTAB

(Stackpole Books, Pennsylvania, 2005. 138 o.)

Az Amerikai Egyesült Államokban, Pennsylvania városban székelő, számos hadtörténelmi témájú kiadványt gondozó Stackpole Books kiadó 2005-ben adta ki újra a *War Book of the German General Staff / Grossgenerlastab* (A német vezérkar háborús könyve) című kötetet. A könyv címe elsőre félrevezető lehet, a mű ugyanis nem a német vezérkarról szól és nem is kétnyelvű, hiszen angol nyelven jelent meg, továbbá a szöveg nagy részét sem a feltüntetett szerző írta. A címadás azonban mégsem logikátlan, ám megértéséhez ismerni kell a kötet születésének történetét.

Az első világháború első éveire mind a központi hatalmak, mind az antant államok hadseregeinek vezérkarai elkészítették saját kézikönyveiket, melyek a hadviselés alapvető szabályait, a

korábbi háborús tapasztalataikat, illetve konkrét hadijogi kérdésekben a vezérkarok álláspontjait tartalmazták. Természetesen a korszak vezető katonai nagyhatalma, a Német Birodalom is elkészítette a saját kézikönyvét, mely az 1864-es genfi egyezmény és az 1899-es hágai konvenció, valamint azok későbbi kiegészítéseinek fontosabb passzusait, továbbá a Német Birodalom által aláírt, egyéb, a korszakban érvényben lévő nemzetközi egyezmények kötelezettségvállalásait gyűjtötte össze. Ezen túlmenően a kötet tartalmazza a katonák számára kötelező hadijogi alapismereteket is. A kiadvány szerkesztésénél a vezérkar arra törekedett, hogy a csapattisztek kézikönyvként is használhassák azt a csatatereken, ezért igyekeztek a műben a jogtudományokban kevésbé járatos katonák számára is könnyen érthető és értelmezhető módon fogalmazni. A kézikönyv jelleg miatt a szerkesztők a terjedelmi korlátokat is figyelembe vették. A Német Birodalomban az első ilyen témájú kötetet 1902-ben jelentette meg a vezérkar *Kriegsbrauch im Landkriege* címmel, melyet később többször is kiadtak javított, frissített formában.

1914-ben néhány héttel azután, hogy beállt a hadiállapot a Német Birodalom, valamint Nagy-Britannia és Franciaország között, a német hadvezetés kibocsátotta a híres Schlifffen-tervet. A német haderő gyakorlatilag megszállta Belgiumot, amelynek függetlenségét számos európai állammal kötött szerződés garantálta, akik közül többen a lépést a nemzetközi jogszabályok megsértéseként értelmezték. 1915-ben a brit kormány – hasonlóan más államokhoz – felállított egy tudósokból álló munkacsoportot azzal a céllal, hogy vizsgálják ki: a németek lépése összeegyeztethető volt-e a nemzetközi hadijoggal. A tudós bizottság egyik tagja volt John Hartman Morgan dandártábornok (*1876. 03. 20. – †1955. 04. 08.), a londoni University College jogász professzora, aki lefordította a német „háborús könyvet” angol nyelvre. Morgan professzor kiválóan beszélt németül, hiszen egyik diplomáját a Berlieni Egyetemen szerezte, és hadijogban kora egyik legnagyobb szaktekintélyének számított. Azon kívül, hogy egyetemen oktatta is a tárgyat, az *Encyclopaedia Britannica* 14. kiadásának a hadijoggal kapcsolatos szócikkeit is ő szerkesztette, valamint a *The Times*-ban és más elismert lapokban is állandóan publikált a témában. Morgan tábornok ez irányú tapasztalatait később több beosztásban is kamatoztatta: többek közt részt vett a brit delegáció tagjaként az első világháborút lezáró Párizs környéki béketárgyalásokon, valamint az 1919-es hadifogoly bizottságban. 1919 és 1923 között Berlinben dolgozott a Szövetséges Katonai Ellenőrző Bizottság szárnysegédjeként, később, a második világháborút követően pedig szakértőként vett részt a nürnbergi perben.

1915-ben került kiadásra a *Kriegsbrauch im Landkriege* angol nyelvű fordítása Morgan tábornok kritikai észrevételeivel ellátva, az ismertető tárgyat képező 2005-ös kiadvánnyal teljes mértékig megegyező címmel és tartalommal. Morgan az előszóban azt állította, hogy a kötet számos esetben a nemzetközi hadijog semmibe vételéről tanúskodik. Cinikusnak tartotta a német vezérkart, amely szerinte ebben a műben azon mesterkedett, hogy a nemzetközi jog által biztosítsa a német katonai akciók jogszerűségét, holott a jogszabályok egyértelműen rendelkeznek arról, hogy a háborúban mi a megengedett és mi nem az. Azt azonban Morgan is elismerte, hogy a legtöbb szempontból a kötet civilizált és hasznos alapforrása a hadijognak.

A *War Book* 2005-ös kiadásának előzéklapja külső felén a mű címe, belső oldalán pedig a Német Birodalom első világháború idején használt címere látható a vaskereszttel. A törzsszöveg az 1–129. számozott oldalon olvasható. A mű egy rövid bevezetőből és három fő részből áll.

Az első rész a hadviselő csapatok ellenséges hadseregek elleni tevékenységét tárgyalja. Ennek első fejezete a hadviselő felek jogállását definiálja. Bemutatja, hogy kit lehet reguláris, illetve irreguláris alakulatként és harcosként nyilvántartani, majd a polgárháborúk és nemzeti háborúk közti különbséget ismerteti. A második fejezet a harcvezetés főbb szabályaival foglalkozik: definiálja az ellenséges harcosok megsebesítésének és elpusztításának megengedett módszereit és a hadifogság, az ostromok és a bombázások szabályait. A fejezet kitér a civil lakossággal való bánásmódra az erődökben és nyílt városokban, valamint a trükkök és megtévesztés esetében részletesen taglalja, hogy mi minősül jogos hadicselnek és mi nem. A harmadik rész a beteg és sérült harcosokkal történő bánásmód szabályait írja le, kitér a genfi egyezményre és taglalja a hullarablókkal és harctéri hiénákkal szembeni fellépés fontosságát. A negyedik rész a hadviselő felek egymás közti érintkezésének szabályairól értekezik, az ötödik a katonai felderítés és a kémkedés kérdését tárgyalja, a hatodik a renegátokkal és dezertőrökkel történő bánásmódról

szól, míg a nyolcadik részben a sérthetlenség külső jegyeiről, ezen belül pedig elsősorban a vöröskeresztről olvashatunk. A kilencedik fejezet a háborús szerződéseket vizsgálja. Ez a fejezet kitér többek közt a fegyverszünet, a fogolycsere és a kapituláció szabályaira és megvizsgálja a garanciák kérdését is.

A második rész az ellenséges területen történő harcvezetéssel és a helyi lakossággal kapcsolatos fő kérdéseket mutatja be. Az első fejezet a helyi lakosság jogait és kötelezettségeit vizsgálja. Az általános fogalmak tisztázása, valamint a jogok és kötelezettségek tételes felsorolása után vázolja az elfoglalt területeken történő joghatóság és igazságszolgáltatás megszervezésének lépéseit. Itt tér ki az árulás és a lázadás kérdéseire. A második fejezet a magántulajdonról és annak védelméről értekezik. Megállapítja többek közt, hogy a megszálló csapatok a magántulajdon tiszteletben tartása és a helyi lakosság háborítatlansága esetén tudják leginkább kiküszöbölni a polgári lakosság ellenséges tevékenységét, így a kérdés fontosságában túlmutat egy egyszerű technikai problémán. A harmadik fejezet a hadizsákmány és a fosztogatás közti különbséget hangsúlyozza. A téma tárgyalásánál kitér az állami és közösségi tulajdon, valamint a magántulajdon közti különbségekre. A negyedik rész a lefoglalásról és annak ellentételezéséről szól. Itt szintén utal a kérdés kényességére, és történelmi példákat sorakoztat fel a hasonló helyzetek kívánatos, illetve szerencsétlen megoldásával kapcsolatban. A második rész záró-, ötödik fejezete a megszállt területek közigazgatásáról értekezik. Kitér az általános rendelkezésekre, a lakosság és az ideiglenes közigazgatás kapcsolatára, valamint a bíróságok, ügyintézők, tisztségviselők és a jogalkotás kérdéseire.

A harmadik rész a hadviselő államok és a semleges államok közti kapcsolatokat ismerteti a háborúk idején. A semlegesség definiálása mellett bemutatja a semleges államok jogait és kötelezettségeit, és kitér a hadviselő államokkal történő érintkezésük szabályozására.

A kötet a 131–138. oldalon mutatót tartalmaz: itt a személy-, és népnevek mellett a gyakoribb fogalmak is felsorolásra kerültek.

A védőborítón található fülszövegben a kiadó a kötet történetének rövid vázolója mellett felhívja az olvasók figyelmét a törzsszöveg, valamint a kritikai megjegyzések közti különbségre, miszerint a német szerzők az 1870–1871. évi francia–porosz háborús tapasztalatok alapján ugyanolyan logika szerint tartották hadijogilag aggályosnak az egykori francia hadvezetés egyes döntéseit, ahogy Morgan professzor vitatta a német vezérkar döntéseit. Szembetűnő ezáltal, hogy mind a német vezérkar, mind a brit kormány ellentétes politikai szándékkal, de ugyanazon módszerek mentén fogalmazta meg kritikai észrevételeit a vele hadiállapotban álló ellenséges államok általa jogilag vitatott lépéseivel szemben.

Maga a törzsszöveg, valamint Morgan professzor megjegyzései is egyaránt érdekes kordokumentumai az első világháborúnak és az azt megelőző korszaknak. A nagy háború századik évfordulójához közeledve az akkori haretéri cselekmények ismeretében érdekes összevetni, hogy a hadviselő felek mennyire tartották magukat a saját maguk által felállított értékrendszerhez, illetve azt, hogyan változott a hadijog és a hadviselés etikája. A hadijoggal, illetve hadtudományokkal foglalkozó szakemberek hasznos alapforrásként használhatják a kötetet kutatásaikhoz, de a téma iránt érdeklődő laikus olvasó számára is érdekes olvasmány lehet a mű, amely nemzetközi webes könyvkereskedelmi oldalakon a hazai árak ismeretében nagyon jó áron szerezhető be, új és antikvár állapotban egyaránt.

Kiss Balázs